

Syyttömyysolettamadirektiivin kansallinen täytäntöönpano

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisuja 37/2017

Syyttömyysolettamadirektiivin kansallinen täytäntöönpano

Lausuntotiivistelmä

*Suomi
Finland*
100

Oikeusministeriö

ISBN 978-952-259-610-9 (nid.)

ISBN 978-952-259-609-3 (PDF)

Taitto / Ombrytning: Valtioneuvoston hallintoyksikkö / Statsrådets förvaltningsenhet, Erja Kankala
Helsinki 2017



Kuvailulehti

Julkaisija	Oikeusministeriö	2017	
Tekijät	Erityisasiantuntija Lauri Rautio		
Julkaisun nimi	Syyttömyysolettamadirektiivin kansallinen täytäntöönpano; Lausuntotiivistelmä		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Oikeusministeriön julkaisuja 37/2017		
Diaari/hankenumero		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
ISBN painettu	978-952-259-610-9	ISSN painettu	1798-7091
ISBN PDF	978-952-259-609-3	ISSN PDF	1798-7105
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-609-3		
Sivumäärä	36	Kieli	suomi
Asiasanat	rikosprosessi, rikosoikeus, oikeudenkäynti		
Tiivistelmä	<p>Lausuntopyyntöä kohteena olleessa arviomuistiossa tarkastellaan ns. syyttömyysolettamadirektiivistä (2016/343) kansalliseen lainsäädäntöön mahdollisesti aiheutuvia muutostarpeita. Oikeusministeriö pyysi arviomuistiosta lausunnon 24 viranomaiselta, organisaatiolta, järjestöltä ja asiantuntijalta. Pyydettyjä lausuntoja saapui 14. Lisäksi saatiin Suomen tuomariliiton lausunto.</p> <p>Selvä enemmistö lausunnonantajista katsoi, että direktiivi ei edellytä muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön. Muutamat lausunnonantajat esittivät harkittavaksi joidenkin yksittäisten lainkohtien muutostarvetta. Yksi lausunnonantaja katsoi direktiivin perusteella olevan syytä useisiin lainsäädäntömuutoksiin rikosprosessia koskevassa lainsäädännössä.</p>		
Kustantaja	Oikeusministeriö		
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Justitieministeriet	2017	
Författare	Lauri Rautio, specialsakkunnig, lagberedningsavdelningen		
Publikationens titel	Nationellt genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet. Sammandrag av utlåtandena (Syyttömyysolettamadirektiivin kansallinen täytäntöönpano; Lausuntotiivistelmä)		
Publikationsseriens namn och nummer	Justitieministeriets publikation 37/2017		
Diarie-/ projektnummer		Tema	Betänkanden och utlåtanden
ISBN tryckt	978-952-259-610-9	ISSN tryckt	1798-7091
ISBN PDF	978-952-259-609-3	ISSN PDF	1798-7105
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-609-3		
Sidantal	36	Språk	finska
Nyckelord	straffprocess, straffrätt, rättegång		
Referat	<p>Bedömningspromemorian som skickades på remiss gäller det eventuella behovet av ändringar i den nationella lagstiftningen till följd av den s.k. oskuldspresumtionsdirektivet (2016/343). Justitieministeriet sände bedömningspromemorian på remiss till 24 myndigheter, organisationer, sammanslutningar och sakkunniga. Av dessa instanser inkom 14 utlåtanden. Därtill lämnade Finlands domareförbund ett utlåtande.</p> <p>En klar majoritet av remissinstanserna ansåg att direktivet inte medför något behov att ändra den nationella lagstiftningen. Några av remissinstanserna föreslog att det skulle övervägas om det finns behov att ändra vissa enskilda bestämmelser. En av remissinstanserna ansåg att det till följd av direktivet finns behov att göra flera ändringar i lagstiftningen som gäller straffprocessen.</p>		
Förläggare	Justitieministeriet		
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Justice	2017	
Authors	Lauri Rautio, Senior Specialist, Law Drafting Department, Ministry of Justice		
Title of publication	National implementation of the Directive on the presumption of innocence; Summary of opinions		
Series and publication number	Publication of the Ministry of Justice 37/2017		
Register number		Subject	Memorandums and statements
ISBN (printed)	978-952-259-610-9	ISSN (printed)	1798-7091
ISBN PDF	978-952-259-609-3	ISSN (PDF)	1798-7105
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-609-3		
Pages	36	Language	Finnish
Keywords	criminal procedure, criminal law, judicial proceedings		
<p>Abstract</p> <p>The assessment report that was sent out for consultation examines the possible needs to amend the national legislation due to the adoption of the Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. The Ministry of Justice requested 24 authorities, organisations, associations and experts to issue their opinions on the assessment report. A total of 14 opinions were submitted. Moreover, the Finnish Association of Judges gave its opinion.</p> <p>A clear majority of those who submitted an opinion considered that the Directive does not require any amendments to the national legislation. A few were of the opinion that the need to amend certain individual provisions should be deliberated. One of those consulted deemed that the Directive requires several amendments to the legislation governing the criminal procedure.</p>			
Publisher	Ministry of Justice		
Publication sales/ Distributed by	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

1 Johdanto	8
1.1 Arviomuistio.....	8
1.2 Lausuntopyyntö.....	8
1.3 Lausunnot.....	9
2 Yleiset kommentit	10
3 Lausunnot artikloittain	12
3.1 Direktiivin kohde ja soveltamisala (1 ja 2 artikla).....	12
3.2 Syyttömyysolettama (3 artikla).....	13
3.3 Julkiset viittaukset syyllisyyteen (4 artikla).....	16
3.4 Epäillyn ja syytetyn esittämistapa (5 artikla).....	21
3.5 Todistustaakka (6 artikla).....	24
3.6 Oikeus vaieta ja oikeus olla todistamatta itseään vastaan (7 artikla).....	25
3.7 Oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä (8 artikla).....	27
3.8 Oikeus uuteen oikeudenkäyntiin (9 artikla).....	29
3.9 Oikeussuojakeinot (10 artikla).....	30
3.10 Tiedonkeruu (11 artikla).....	31

1 Johdanto

1.1 Arviomuistio

Direktiivi eräiden syyttömyysolettamaan liittyvien näkökohtien ja läsnäoloa oikeudenkäynnissä koskevan oikeuden lujittamisesta rikosoikeudellisissa menettelyissä (ns. syyttömyysolettamadirektiivi, 2016/343) annettiin 9.3.2016. Jäsenvaltioiden on saatettava direktiivin noudattamisen edellyttämät lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset voimaan viimeistään 1.4.2018. Oikeusministeriö lähetti 25.1.2017 lausunnoille arviomuistion, jossa tarkastellaan direktiivistä kansalliseen lainsäädäntöön mahdollisesti aiheutuvia muutostarpeita.

1.2 Lausuntopyyntö

Oikeusministeriö pyysi arviomuistiosta lausunnon seuraavilta viranomaisilta, organisaatioilta, järjestöiltä ja asiantuntijoilta (lausunnon toimittaneet tahot on merkitty tähdellä *). Lisäksi saatiin Suomen tuomariliiton lausunto.

Auktorisoidut lakimiehet ry
Eduskunnan oikeusasiamies *
Helsingin hovioikeus
Helsingin oikeusaputoimisto
Ihmisoikeusliitto
Itä-Suomen hallinto-oikeus *
Korkein hallinto-oikeus *
Korkein oikeus (varataan tilaisuus lausua)
Oikeuskanslerinvirasto *
Oikeusministeriö / kriminaalipoliittinen osasto
Oulun kärjäoikeus *
Pirkanmaan kärjäoikeus
Poliisihallitus *

Professori Dan Frände *
Professori Mikko Vuorenpää *
Rikosseuraamuslaitos *
Sisäministeriö *
Suomen Asianajajaliitto *
Suomen journalistiliitto
Suomen Lakimiesliitto *
Tulli
Valtakunnansyyttäjänvirasto *
Valtiovarainministeriö
Varsinais-Suomen käräjäoikeus *

1.3 Lausunnot

Oikeusministeriö pyysi arviomuistiosta edellisessä kohdassa mainitusti lausunnon 24 viranomaiselta, organisaatiolta, järjestöltä ja asiantuntijalta. Pyydettyjä lausuntoja saapui 14. Lisäksi saatiin Suomen tuomariliiton lausunto.

Selvä enemmistö lausunnonantajista katsoi, että direktiivi ei edellytä muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön. Muutamat lausunnonantajat esittivät harkittavaksi joidenkin yksittäisten lainkohtien muutostarvetta. Yksi lausunnonantaja katsoi direktiivin perusteella olevan syytä useisiin lainsäädäntömuutoksiin rikosprosessia koskevassa lainsäädännössä.

Tämä lausuntotiivistelmä sisältää koosteen lausuntojen sisällöstä. Kysymyksessä on tiivistelmä eikä lausuntojen koko sisältöä ole toistettu yksityiskohtaisesti. Lausumia on tiivistelmää varten lyhennetty, ryhmitelty uudestaan ja niiden kieliasua on yhtenäistetty.

Alkuperäiset lausunnot ovat kokonaisuudessaan saatavissa Valtioneuvoston hankerekisteristä.

2 Yleiset kommentit

Itä-Suomen hallinto-oikeuden mukaan kansallisen lainsäädännön voidaan katsoa vastaavan direktiivin vaatimuksia. Arviomuistiossa on tuotu syyttömyysolettamaan liittyen hyvin esille muun muassa tuomarin esteellisyyteen, tiedottamiseen, itsekriminointisuojaan ja tutkinnassa saadun ylimääräisen tiedon hyödyntämiseen liittyviä seikkoja. Siltä osin kuin arviomuistiossa on käsitelty asianosaisen oikeutta olla läsnä oikeudenkäynnissä, hallinto-oikeus toteaa, että arviomuistiossa on asiaa käsitelty kattavasti eikä tämäkään vaikuttaisi edellyttävän lainsäädäntötoimenpiteitä.

Oikeuskanslerinviraston puolesta lausuneella apulaisoikeuskanslerin sijaisella ei ollut muistiosta lausuttavaa.

Oulun kärjäoikeus katsoi, että arvomuistiosta ilmenevin tavoin kansallisen sääntelyn, oikeusperiaatteiden ja korkeimman oikeuden oikeuskäytännön voidaan jo katsoa täyttävän direktiivin sisältämät velvoitteet. Direktiivi ei näyttäisi edellyttävän kansallisia lainsäädäntötoimenpiteitä. Suomen lainsäädännössä ei näyttäisi olevan direktiivin vastaista lainsäädäntöä. Kärjäoikeuden mukaan arviomuistiosta ilmenevin tavoin kansallinen sääntelyme tarjoaa syytetyille direktiiviä korkeamman suojan tason, esimerkiksi verrattuna artikloihin 6 ja 8.

Poliisihallituksen näkemyksen mukaan direktiivi ei aiheuta lainsäädäntötarvetta voimassa olevaan lainsäädäntöön. Poliisihallituksen mukaan arviomuistiossa on kattavasti huomioitu voimassa oleva lainsäädäntö ja sen suhde direktiivin sisältöön. Poliisihallitus yhtyi arviomuistion johtopäätöksiin.

Professori Dan Frände yhtyi arviomuistion johtopäätökseen siitä, että kansallisia lainmuutostarpeita ei ole.

Professori Mikko Vuorenpää jakoi selvityksessä esitetyn lopputuloksen siitä, että direktiivin täytäntöönpano ei edellytä muutoksia Suomen voimassa olevaan lainsäädäntöön.

Rikosseuraamuslaitos yhtyi muistion käsitykseen siitä, että direktiivi ei aiheuta muutostarpeita tutkintavankeus- tai vankeuslakiin. Syyttömyysolettaman periaate on huomioitu riittävästi jo voimassa olevassa lainsäädännössä.

Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan direktiivi ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

Suomen Asianajajaliitto piti direktiivin tavoitetta erittäin kannatettavana ja oikeusministeriön muistiossa mainittuja keinoja tavoitteen saavuttamiseksi sinänsä perusteltuina, mutta osittain riittämättöminä. Asianajajaliitto katsoi, että direktiivin tavoitteiden saavuttaminen edellyttää lainsäädäntömuutoksia myös kansallisella tasolla.

Suomen Lakimiesliitto yhtyi arviomuistiossa esitettyyn käsitykseen, että kansallinen sääntely täyttää direktiivin veloitteet eikä siitä aiheudu lainsäädännön muutostarpeita. Lainsäädäntömme täyttää direktiivissä asetetut lainsäädäntötavoitteet.

Suomen tuomariliitto katsoi arviomuistiossa kattavasti ja perustellusti arvioidun Suomen kansallisen lainsäädännön sisältöä ja muutostarpeita.

Valtakunnansyyttäjänvirasto totesi yleisesti, että kansallisen lainsäädännön arviointi ja sen vertailu direktiivin vaatimuksiin on muistiossa tehty selkeästi ja analyttisesti. Lainsäädäntöhankkeissa on oltu kansallisesti askel edellä, minkä vuoksi nyt käsiteltävän direktiivin täytäntöönpano on varsin helppoa.

3 Lausunnot artikloittain

3.1 Direktiivin kohde ja soveltamisala (1 ja 2 artikla)

Itä-Suomen hallinto-oikeuden mukaan direktiiviä ei olisi sovellettava muun muassa hallinnollisiin menettelyihin, mukaan lukien hallinnolliset menettelyt, joissa voidaan määrätä seuraamuksia. Direktiivin johdanto-osan kohdasta (11) ilmenee, että tällaisia seuraamuksia ovat muun ohessa veroihin tai veronkorotuksiin liittyvät menettelyt. Hallinto-oikeudella ei ole lisättävää arviomuistiossa esitettyihin kannanottoihin.

Korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) mukaan direktiiviä sovelletaan sen 2 artiklan mukaan luonnollisiin henkilöihin, jotka ovat epäiltyinä tai syytettynä rikosoikeudellisissa menettelyissä. Direktiivin tulkinnassa on otettava huomioon, kuten arviomuistiossa on todettu, direktiivin johdanto-osan kappale 11. Sen mukaan direktiiviä olisi sovellettava ainoastaan rikosoikeudellisissa menettelyissä, sellaisina kuin Euroopan unionin tuomioistuimien oikeuskäytännön soveltamista. Mainitun kappaleen mukaan direktiiviä ei olisi sovellettava siviilioikeudellisiin menettelyihin eikä hallinnollisiin menettelyihin, mukaan lukien hallinnolliset menettelyt, joissa voidaan määrätä seuraamuksia, kuten kilpailuun, kauppaan, rahoituspalveluihin, tieliikenteeseen, veroihin tai veronkorotuksiin liittyvät menettelyt, eikä näihin menettelyihin liittyviin hallintoviranomaisten tutkimuksiin.

KHO korosti, että Unionin tuomioistuin on tulkitessaan unionin perusoikeuskirjan määräyksiä katsonut, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vastaavasti ihmisoikeussopimuksen kannalta, että kansallisessa oikeudessa hallinnolliseksi luonnehdittavaa menettelyä voidaan pitää rikosoikeudellisena hyvin tunnettujen nk. Engel-kriteerien täytyessä (ks. esim. asiassa C-617/10, Åkerberg Fransson, annetun tuomion kohdat 33–37). Tämä merkitsee KHO:n mukaan sitä, että nyt kysymyksessä olevan direktiivin tulkinnassakin lähtökohdانا on, että sen soveltamisala kattaisi myös sellaisia menettelyitä, joita on kansallisen oikeuden kannalta pidettävä hallinnollisina. Direktiivin johdanto-osan 11 kappaleen jälkimmäisessä virkkeessä on kuitenkin ilmaistu tarkoitus sulkea tällaiset menettelyt direktiivin soveltamisalan ulkopuolelle.

KHO katsoi, että direktiivissä omaksuttu monimutkainen sääntelytekniikka jättää kysymyksen direktiivin soveltuvuudesta varsinaisen rikosprosessin ulkopuolella jossain määrin tulkinnanvaraiseksi. Sääntöä, jonka mukaan kansallisesti hallinnollisiksi luonnehdittavat menettelyt sulkeutuvat pois direktiivin soveltamisalalta, ei nimittäin ole ilmaistu itse säännöksessä (2 artiklassa) vaan ainoastaan sen tulkintaa ohjaavassa johdantokappaleessa. Toisaalta johdantokappalekin on tulkinnanvarainen, koska siinä ei ole suoraan ilmaistu kantaa, jonka mukaan rikosoikeudellisen menettelyn käsitteen tulkinnassa ratkaiseva merkitys olisi kansallisella oikeudella, vaan tulkinnan lähtökohdaksi on päinvastoin otettu unionin tuomioistuimen ratkaisukäytäntö, johon ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö saattaa vaikuttaa ("without prejudice"). Johdantokappaleessa omaksuttu rakenne jättää sellaisen mahdollisuuden, että menettely, joka johtaa kansallisesti hallinnolliseksi luonnehdittavan seuraamuksen määräämiseen, saattaisi joissain oloissa tulla kuitenkin tulkituksi rikosoikeudelliseksi.

KHO kuitenkin katsoi, että nykyisen lainsäädäntömme kannalta tässä esiin nostettu kysymys tuskin aiheuttaa ongelmia. Puheena olevalla näkökohdalla saattaa kuitenkin olla Suomessakin käytännöllistä merkitystä ainakin, mikäli harkittavaksi tulee uusiin dekriminolisointeihin ja niihin liittyviin uusiin hallinnollisiin sanktioihin tähtääviä lainsäädäntötoimenpiteitä erityisesti sellaisilla aloilla, joita ei ole johdantokappaleessa esimerkinomaisesti mainittu. Korkein hallinto-oikeus kiinnitti tämän vuoksi näkökohtaan huomiota de lege ferenda.

Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan 1 ja 2 artiklan sisältö ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

3.2 Syyttömyysolettama (3 artikla)

Rikosseuraamuslaitos (RISE) totesi, että syyttömyysolettamasta on nimenomainen säännös ainoastaan esitutkintalain 4 luvun 2 §:ssä. Olettama käy kuitenkin epäsuorasti ilmi useista muista säännöksistä. Vaikka tutkintavankeuslaissa ei nimenomaisesti mainita syyttömyysolettamaa, voidaan lain kokonaisuudessaan katsoa ilmentävän periaatteen henkeä. Tämä ilmenee esimerkiksi säännöksissä tutkintavankeuden tarkoituksesta ja toimeenpanolle asetettavista vaatimuksista (1 luvun 3 ja 4 §:t) sekä tutkintavangin oikeudenmukaisen kohtelun vaatimuksesta (1 luvun 5 §).

Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan 3 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

Suomen Asianajajaliiton (Asianajajaliitto) mukaan syyttömyysolettamaperiaatteen katsotaan olevan Suomessa vahvistettu ensinnäkin perustuslain 21 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevassa lainkohdassa. Kuitenkaan kyseinen lainkohta ei suoranaisesti koske syyttömyysolettamaa, vaikkakin viittaa ”muihin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin” pykälässä ensin mainittujen komponenttien lisäksi. Toinen syyttömyysolettamaa koskeva lainkohta on esitutkintalain 4 luvun 2 §. Sanotun lainkohdan sisältö on sinänsä tyhjentävä, mutta sisällöltään jätetty täsmennettäväksi viranomaistoiminnassa ja oikeuskäytännössä. Asianajajaliiton mukaan tämä täsmentymättömyys on aiheuttanut ja aiheuttaa myös tulevaisuudessa epäselvyyksiä sen suhteen, millaiseen toimintaan periaate velvoittaa ja mitä rajoituksia se asettaa viranomaisten toiminnalle. Ongelma suomalaisessa oikeuskulttuurissa on Asianajajaliiton näkemyksen mukaan periaatteen täsmentymätön sisältö lainsäädännön tasolla, sekä etenkin jäljempänä tarkemmin käsiteltävät epäillyn tai syytetyn jälkikäteen saatavilla olevien oikeussuojakeinojen puutteellisuus. Direktiivin voimaansaattaminen oikeusministeriön esitystä laajempana on edellä mainittuun perustuen erittäin suotavaa.

Asianajajaliiton näkemyksen mukaan oikeusministeriön muistiossa annetaan lisäksi liian suuri painoarvo korkeimman oikeuden prejudikaateille liittyen niiden voimassa olevaa oikeustilaa määrittävään asemaan kotimaisessa oikeusjärjestelmässä. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla ei ole Suomessa sitovan oikeuslähteen asemaa, ja toisinaan ennakkoratkaisut haastetaan myös alemman asteisissa tuomioistuimissa. Sanotusta johtuen nimenomaisen lainsäädäntötasoisien ohjauksen puuttumista ei voida perustaa siihen, että asiasta on annettu ennakkoratkaisu tai jopa useita ennakkoratkaisuja. Kun kysymyksessä on lisäksi syyttömyysolettaman kaltainen painava ja perustavanlaatuinen ihmisoikeus, on periaatteen keskeisimmät osat perusteltua Asianajajaliiton mukaan sisällyttää nimenomaisesti lainsäädäntöön.

Syyttömyysperiaatteen käytännön soveltamisalan ja sisällön merkityksen epäselvyys niin esitutkintavaiheessa kuin tuomioistuinprosessissa johtaa toisinaan Asianajajaliiton mukaan tilanteeseen, joissa rikoksesta epäilty vangitaan ikään kuin varmuuden vuoksi jo esitutkinnan aikana. Käytännössä rikoksesta epäilty on saatettu vangita, vaikka rikosepäilyn tueksi ei ole esitetty sanottavaa näyttöä. Vangitsemista koskeva päätös ja varsinkin hakemus perustellaan usein vähintäänkin implisiittisesti epäilystä rikoksesta mahdollisesti määrättävään seuraamukseen. Lisäksi epäillyn tiedonsaantioikeutta koskeva käytäntö on, sitä koskevan direktiivin (2012/13/EU ja sen voimaansaattamista koskeva HE 71/2014 vp) voimaantulosta huolimatta, epäselvä ja epäilyn oikeuksien kannalta ongelmallinen. Edellä mainitut esimerkit osoittavat Asianajajaliiton mielestä, että syyttömyysperiaatteen sisältö on nykyisellään epäselvä tutkivalle viranomaiselle ja pakkokeinoasioita ratkaiseville tuomioistuimille.

Asianajaliiton mielestä direktiivin valmistelussa olisi edellä mainitusta johtuen harkittava direktiivin sisällön täsmentämistä etenkin esitutkintalakiin, mutta niin ikään ainakin lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa ja pakkokeinoja koskevaan lainsäädäntöön. Tällä hetkellä syyttömyysolettama näyttäytyy Asianajaliiton mukaan yksittäisenä, irrallisena lauseena ja sen sisältö täsmentymättömänä. Kyse on laajasta oikeusperiaatteesta. Siten olisi erittäin suotavaa, että periaate implementoitaisiin kansalliseen lakiin laajentaen esitutkintalain lainkohtaa, vahvistaen periaatteen merkitystä ja soveltamisalaa lisäämällä periaate tarkennuksineen myös muihin rikosprosessia sääntelevään keskeisiin säädöksiin. Lisäykset olisi Asianajaliiton mielestä tarpeen tehdä sen mukaisesti kuin ne on direktiivissä jo lausuttu.

Suomen tuomariliitto yhtyi muistion johtopäätökseen siitä, että ettei syyttömyysolettama koskevan erillisen säännöksen lisääminen oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin ole tarpeen.

Valtakunnansyyttäjänvirasto totesi yleisesti, että syyttömyysolettamaperiaate on Suomessa kirjattu nimenomaisesti vain esitutkintalakiin: rikoksesta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä. Syyteharkinnan osalta periaate voidaan johtaa EIS:n 6 artiklan 2 kohdasta: rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Oikeudenkäyntivaiheesta ei ole edellä mainitun kaltaista säännöstä ja sen tarpeesta muistiossa on päädytty pohtivalle kannalle. Esille on nostettu merkittäviä sääntelyn täsmällisyyteen liittyviä vaatimuksia ja sitä kautta ongelmia. Näin ollen on valtakunnansyyttäjänviraston mukaan varmasti aivan perusteltua jättää oikeudenkäyntivaiheen sääntely tämän hetkiselletasolle eli perustuslain 21 §:n, EIS:n ja EIT:n oikeuskäytännön varaan.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus katsoi, että arviomuistiossa selostetun mukaisesti syyttömyysolettama ja sen taustalla olevat periaatteet ja tavoitteet on sisäinrakennettu syväle suomalaiseseen lainsäädäntöön ja oikeuskulttuuriin. Erillisen säännöksen lisäämistä syyttömyysolettamasta eri lakeihin ei sen vuoksi ja arviolausumassa muutoin esitetyin perustein ole pidettävä aiheellisena.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus jatkoi, että saattaisi kuitenkin olla aiheellista arvioida oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 4 §:n sisältöä siltä osin kuin lainkohdassa säädetään asian yksilöityä laatua koskeva tieto aina julkiseksi. Mainitun johdosta rikosasioiden oikeudenkäynneissä kaikkien nähtävillä jo ennen oikeuden istunnon alkamista olevaan ns. juttulistaan merkitään jokaisen jutun osalta paitsi vastaajan nimi, myös syytteessä tarkoitetun teon rikosnimike tai, mikäli syytekohtia on useita, yleensä ankarimmalla rangaistusseuraamuksella uhatun teon rikosnimike. Sama koskee myös tilanteita, joissa vastaaja samassa yhteydessä käsiteltävässä asiakokonaisuudessa on useita ja eri syytekohtat koskevat eri vastaajia.

Varsinais-Suomen kärjäoikeuden mukaan yksittäisen vastaajan kannalta tilanne voi direktiivin tarkoittamassa mielessä muodostua leimaavaksi, jos esimerkiksi juttulistalla vastaajan kohdalla on rikosnimikkeenä seksuaalirikosta tarkoitettava nimike ja syyte sittemmin lainvoimaisesti hylätään tai sitten kyseinen rikosnimike ei koske kyseistä vastaajaa lainkaan. Nykyään on kovin helppo vaikkapa ottaa juttulistasta kuva puhelimen kameralla ja jakaa se samantien sosiaaliseen mediaan. Henkilö voi tällöin leimautua hyvinkin laajalti kyseisenlaiseksi rikolliseksi, vaikka syyte sittemmin olisi hylättykin tai kyseinen rikosnimike ei olisi häntä lainkaan koskenut. Harkinnanarvoista saattaisikin Varsinais-Suomen kärjäoikeuden mukaan olla, onko ”asian yksilöity laatu” eli rikosasioissa rikosnimike niin olennainen tieto, että se on tarpeen julkaista aiemmin tai muutoin kuin syytteen esittämisen tai julkiseksi tulon yhteydessä.

3.3 Julkiset viittaukset syyllisyyteen (4 artikla)

Eduskunnan oikeusasiamies (EOAM) totesi, että direktiivin sääntelyalasta erityisesti julkisia viittauksia syyllisyyteen (artikla 4) ja epäillyn ja syytetyn esittämistapaa (artikla 5) koskevia asioita on tullut esille laillisuusvalvonnassa. Joissain tapauksissa esitutkintaviranomaiset ovat esitutkinnasta ja rikosepäilyistä tiedottaessaan käyttäneet ilmaisuja, joiden on katsottu olevan ristiriidassa syyttömyysolettaman kanssa (esim. 175/4/14). EOAM korosti, että kysymys ei ole näissä tapauksissa ollut puutteellisesta sääntelystä, vaan jossain määrin epäonnistuneesta sääntelyn soveltamisesta.

Korkein hallinto-oikeus (KHO) katsoi direktiivin 4 artiklan tarkastelussa sivuutetun hallinnollisessa järjestyksessä tehtävät päätökset, jotka saattavat esimerkiksi johtaa erilaisten lupien peruuttamiseen pysyvästi tai väliaikaisesti jo rikosepäilyn perusteella. Rikosepäilyllä tai rikostuomiolla on merkitystä myös lukuisissa muissa hallinto-oikeudellisissa menettelyissä, joissa ei välttämättä ole kysymys hallinnollisen seuraamuksen tai hallinnollisen taloudellisen sanktion määräämisestä. Rikosepäilyllä tai -tuomiolla voi olla merkitystä esimerkiksi kansalaisuuden saamisessa tai kansainvälisen suojelun taikka muun perusteisen oleskeluluvan myöntämisessä. Rikosepäily tai rikostuomio voi vaikuttaa myös esimerkiksi julkista hankintaa koskevassa menettelyssä. Epätavanomaista ei myöskään ole, että rikosepäilyillä on merkitystä harkittaessa lastensuojelutoimia. Varsin tavanomaista on myös se, että ampuma-asetelupien myöntämistä ja peruuttamista koskevassa harkinnassa kohdehenkilön rikosoikeudellisesti arvioitavissa olevalla toiminnalla on merkitystä. KHO mainitsi esimerkkinä tällaisesta sääntelystä ajokorttilain 70 §:n 1 ja 2 momentit, joiden mukaan poliisimies ja rajavartiolaitos voivat määrätä ajo-oikeuden haltijan väliaikaiseen ajokieltoon lainkohdassa tarkemmin säädetyin edellytyksin rikosepäilyn johdosta. Kysymyksessä on turvaamistoimi, joka on KHO:n mukaan varsin todennäköisesti uuden direktiivinkin kan-

nalta oikeutettu, koska sitä voidaan pitää rikosoikeudelliseen menettelyyn liittyvänä ennakkolisena päätöksenä, joka perustuu epäilyyn tai syyllisyyttä tukevaan näyttöön.

KHO:n mukaan lainsäädännössä on kuitenkin myös tilanteita, joiden yhteydessä luvan peruuttamisen tai vastaavan perusteleminen toimenpiteen turvaamistoimiluonteella ei ole selvää. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavana on vastikään ollut esimerkiksi tapaus (korkeimman hallinto-oikeuden päätös 24.1.2017 taltionumero 252), jossa poliisilaitos oli hylännyt henkilön hakemuksen henkilöauton ammattiajoluvan vaihtamisesta taksinkuljettajan ajoluovaksi perustellen päätöstä sillä, että henkilö oli rikoksesta epäiltynä kavallukseen. Ratkaisu oli perustunut taksinkuljettajien ammattipätevyydestä annetun lain 9 §:n 2 momentin 5 kohtaan, jonka mukaan hakijaa ei pidetä sopivana taksinkuljettajaksi, jos hän on poliisin pitämästä rekisteristä ilmenevien tietojen perusteella muutoin [kuin momentin 1-4 kohdassa tarkoitettujen syyksiluettujen rikosten vuoksi] toiminnallaan osoittanut olevansa elämäntavaltaan tai henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan ilmeisen sopimaton toimimaan taksinkuljettajana. Hallinto-oikeus, jonka ratkaisun perusteluineen korkein hallinto-oikeus äänestyksen jälkeen hyväksyi, kumosi päätöksen ja perusteli päätöstään sillä, että kun rikoksiin syyllistymisen vaikutuksista hakijan sopivuuteen on säädetty erikseen, ei poliisin rekisteriin kirjattua tietoa rikosepäilyistä ole pidettävä sellaisena seikkana, joka tulisi arvioitavaksi edellä mainitun 5 kohdan perusteella. Mikäli asiassa olisi korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa vähemmistöön jääneiden oikeusneuvosten tavoin katsottu, että epäily syyllistymisestä rikokseen on seikka, jota ao. hakemusta käsiteltäessä voidaan arvioida sanotun momentin 5 kohdan perusteella, olisi tämä voinut herättänyt kysymyksen sääntelyn hyväksyttävyydestä po. direktiivin kohdan kannalta.

KHO jatkoi, että useissa säännöksissä luvan peruuttamisen tai muun hallinnollisen seuraamuksen mahdollisuus on liitetty syyksilukevaan rikostuomioon. Soveltamiskäytännössä ei ole yleensä edellytetty syyksilukevan tuomion lainvoimaisuutta. Tältä kannalta ongelman voi muodostaa direktiivissä käytetty ilmaisu ”niin kauan kuin hänen syyllisyyttä ei ole laillisesti näytetty toteen”. Jos tämän katsottaisiin merkitsevän sitä, että mitkään rikokseen perustuvat hallinnolliset seuraamukset tai henkilön toimintamahdollisuuksia muutoin rajoittavat viranomaisen ratkaisut eivät olisi mahdollisia ennen kuin rikostuomio on saavuttanut lainvoiman, seurausena voisi joissain tapauksissa olla mahdollisesti vuosia kestävä viive viranomaisratkaisujen tekemisessä ja hallinnollisten seuraamusten käyttämisessä, mitä ei ole oikeusjärjestyksen toimivuuden kannalta pidettävä toivottavana lopputuloksena. Hallinnollisten seuraamusten tarkoitus on usein turvata sitä, että ammatti- tai elinkeinotoiminta on asianmukaista. Henkilön statukseen (kuten kansallisuus) ja oleskeluun liittyvällä lainsäädännöllä puolestaan turvataan osaltaan yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Hallinnollisten seuraamusten määräämisellä voidaan turvata monien perusoikeuksien toteutumista, kuten muun ohella asukkaiden terveyttä ja ympäristön tilaa.

KHO kiinnitti huomiota myös siihen, mitä ihmisoikeustuomioistuin on lausunut tuoreessa suuren jaoston ratkaisussaan *A and B v. Norway* (15.11.2016) käsitellessään kahden eri seuraamuksen yhteensovittamisen mahdollisuuksia suhteessa *ne bis idem* -kieltoon. Ihmisoikeustuomioistuin on linjauksessaan kiinnittänyt muun ohella huomiota siihen, sisältääkö toinen prosessi leimaavia (stigmatisoivia) piirteitä. Toisen prosessin stigmatisoivat piirteet voivat siis vaikuttaa siihen, katsotaanko *ne bis idem* -kiellon tulleen rikotuksi. Ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ole lausunut stigmatisoivista piirteistä tässä tuomiossa yhtä tarkasti kuin muista *ne bis idem* -kiellon harkintaan vaikuttavista tekijöistä.

Tuomion kohdassa 133 todetaan KHO:n mukaan seuraavaa:

133. In this regard, it is also instructive to have regard to the manner of application of Article 6 of the Convention in the type of case that is now under consideration (see Jussila, cited above, §43):

“[I]t is self-evident that there are criminal cases which do not carry any significant degree of stigma. There are clearly ‘criminal charges’ of differing weight. What is more, the autonomous interpretation adopted by the Convention institutions of the notion of a ‘criminal charge’ by applying the Engel criteria have underpinned a gradual broadening of the criminal head to cases not strictly belonging to the traditional categories of the criminal law, for example administrative penalties ..., prison disciplinary proceedings ..., customs law ..., competition law ..., and penalties imposed by a court with jurisdiction in financial matters Tax surcharges differ from the hard core of criminal law; consequently, the criminal-head guarantees will not necessarily apply with their full stringency ...”.

*The above reasoning reflects considerations of relevance when deciding whether Article 4 of Protocol No. 7 has been complied with in cases concerning dual administrative and criminal proceedings. Moreover, as the Court has held on many occasions, the Convention must be read as a whole, and interpreted in such a way as to promote internal consistency and harmony between its various provisions (see *Klass and Others v. Germany*, 6 September 1978, § 68, Series A no. 28; also *Maaouia v. France* [GC], no. 39652/98, § 36, ECHR 2000-X; *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 152, ECHR 2000-XI; and *Stec and Others v. the United Kingdom (dec.)* [GC], nos. 65731/01 and 65900/01, § 48, ECHR 2005-X).*

The extent to which the administrative proceedings bear the hallmarks of ordinary criminal proceedings is an important factor. Combined proceedings will more likely meet the criteria of complementarity and coherence if the sanctions to be imposed in the proceedings not formally classified as “criminal” are specific for the conduct in question and thus differ from “the hard core of criminal law” (in the language of Jussila cited above). The additional factor that those proceedings do not carry any significant degree of stigma renders it less likely that the combination of proceedings will entail a disproportionate burden on the accused person. Converse-

ly, the fact that the administrative proceedings have stigmatising features largely resembling those of ordinary criminal proceedings enhances the risk that the social purposes pursued in sanctioning the conduct in different proceedings will be duplicated (bis) rather than complementing one another. The outcome of the cases mentioned in paragraph 129 above may be seen as illustrations of such a risk materialising.

KHO edellä esitetty huomioon ottaen esitti, että direktiivistä kansalliseen lainsäädäntöön johtuvat muutostarpeet arvioidaan myös käymällä läpi sellaiset sääntelyt, jotka oikeuttavat tai niiden tulkinnasta riippuen saattavat oikeuttaa jonkin luvan peruuttamiseen tai muuhun hallinnolliseen viranomaispäätökseen tai seuraamukseen joko jo rikosepäilyyn perusteella tai sitten sellaisen syyksilukevan rikostuomion perusteella, joka ei ole vielä saavuttanut lainvoimaa. Kun tällaiset tilanteet on tunnistettu, on KHO:n mukaan syytä arvioida, missä näistä tilanteista nykyinen sääntely on riittävästi perusteltavissa seuraamuksen turvaamistoimiluonteella tai muulla direktiivinkin soveltamisen kannalta hyväksyttävällä perusteella ja lainsäädännön muutostarvetta ei siis ole, ja missä, ilmeisen harvoissa, tapauksissa puolestaan on syytä harkita lainsäädäntötoimenpiteitä. Tällaiseen tarkasteluun näyttäisi KHO:n mielestä olevan aiheutta myös EIT:n suuren jaoston tuomion A and B v. Norway eräiden perustelulausumien perusteella.

Rikosseuraamuslaitos (RISE) totesi, että viranomaisten antamissa julkisissa lausumissa ja muissa kuin syyllisyyttä koskevissa oikeusviranomaisen päätöksissä ei saisi viitata henkilön syyllisyyteen ennen kuin syyllisyys on laillisesti näytetty toteen. Artiklan kielto ei vaikuta syyttäjän toimiin rikosvastuun toteuttajana eikä sellaisiin menettelyyn liittyviin ennakkolisiin päätöksiin, joita oikeusviranomaiset tai muut toimivaltaiset viranomaiset tekevät epäilyä tai syyllisyyttä tukevan näytön perusteella. Johdanto-osan kappaleessa 16 esimerkkinä mainitaan tutkintavankeutta koskevat päätökset, jotka siis voidaan tehdä syyttömyysolettamaa rikkomatta. Vaikka artikla koskee pääosin esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuinvaiheessa tehtäviä päätöksiä ja julkilausumia, ei ole poissuljettua, etteikö direktiivin tarkoittamassa mielessä kyseeseen voisi tulla myös Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tekemä päätös tai Rikosseuraamuslaitoksen viestintä. Tähän liittyen ei Rikosseuraamuslaitoksen mukaan kuitenkaan ole tarvetta muuttaa kansallista lainsäädäntöä.

Sisäministeriön poliisiosaston (PO) mukaan 4 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä. Tiedottamiskäytännöt ovat 4 artiklassa kuvatun vähimmäisvaatimuksen mukaisia. 4 artiklan 3 kohdan muotoilua ”ehdottoman välttämätöntä” ei ole perusteltua tulkita kansallisessa täytäntöönpanossa siten, että se edellyttäisi esitutkintalain 11 luvun 7 §:n muuttamista. Esitutkintalaki täyttää nykyisessä muodossaan syyttömyysolettamadirektiivin vähimmäisvaatimukset tiedottamisesta ja poliisin toimivaltuuksien käyttöä koskeva välttämättömyysvaatimus on määritelty vakiintuneesti. Esitutkinnasta tiedottamisen välttämättömyyden arvioinnin ja määrittelyn tulisi kuulua kiinteäs-

ti kansalliseen harkintavaltaan puhuttaessa esimerkiksi ylitörkeistä henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista, terrorismirikoksista tai kansallisesta turvallisuudesta.

PO katsoi, että tiedottamisen välttämättömyyden arviointia ei kuitenkaan ole perusteltua sitoa pelkkään epäillyn rikoksen rangaistusasteikkoon, vaan arvioinnissa on huomioitava paikalliset olosuhteet, epäillyn rikoksen selvittämistä, mahdollisuus jouduttaa esitutkintaa tiedottamisella ja muut tilannekohtaiset seikat. Käytännössä rangaistusasteikossa lieväksi arvoitetulla rikoksella voi olla paikallisesti tai kansallisesti rangaistusarvoaan suurempi vaikutus, jolloin on perusteltua, että siitä voidaan tiedottaa. Esimerkkinä voidaan käyttää viharikosilmiöön sisältyviä rikoksia.

PO arvioi, että perinteisten joukkotiedotusvälineiden rinnalle muodostuneet viestinvälitystavat ovat lisänneet esitutkintaan kohdistuvaa julkista kiinnostusta ja aiheuttaneet painetta nopeampaan tiedottamiseen. Poliisin tehtävänä on varmistaa esitutkinnan onnistuminen muun muassa salaamisella ja tiedottamisen rajoittamisella sekä samanaikaisesti tiedottamalla tuottaa yhteiskunnallisen keskustelun ja päätöksenteon tarvitsemää tietoa yksittäisistä rikoksista sekä rikosilmiöistä suojaten samalla rikoksesta epäillyn oikeuksia. Eduskunnan oikeusasiamiehelle vuosittain tehtyjen kantelujen määrä koskien poliisin tiedottamista esitutkinnasta on alle kymmenen kappaletta. Verrattuna kaikesta poliisin toiminnasta tehtyihin kanteluihin määrää voidaan pitää huomattavan pienenä ja osoituksena esitutkinnasta tiedottamisen oikeasuhtaisuudesta. Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan syyttömyysolettamadiirektiivin johdanto-osan kappaleessa 19 ja oikeusministeriön muistiossa mainittu jäsenvaltioiden velvoite tiedottaa viranomaisille syyttömyysolettaman tärkeyden asianmukaisesta huomioinnista ei vaadi erillisiä kansallisia toimenpiteitä. Esitutkintalain voimaantulon yhteydessä koko poliisihallinto koulutettiin uuden lain sisältöön.

Suomen Asianajajaliitto yhtyi oikeusministeriön muistion näkemykseen, jonka mukaan artikla ei edellytä lainsäädäntömuutoksia kansallisella tasolla. Artiklan täytäntöönpano edellyttää Asianajajaliiton mukaan kuitenkin nykyistä tehokkaampia kansallisia oikeusuo- jakeinoja jäljempänä esitetyn mukaisesti.

Valtakunnansyyttäjänvirasto katsoi, että esitutkinnasta tiedottaminen on tehtävä niin, että ketään ei aiheettomasti saateta epäilyksenalaiseksi ja että kenellekään ei tarpeettomasti aiheuteta vahinkoa tai haittaa. Syyteharkintavaiheen osalta rikosoikeudenkäyntilais- ta poistettiin vuoden 2016 alusta lukien seuraamusluonteinen syyttämättä jättämispäätös. Lainmuutoksen mukaan syyttäjän päätös syyttämättä jättämisestä ei enää kumoa syyttö- myysolettamaa ja rikoksesta epäiltyä on päätöksestä huolimatta pidettävä syyttömänä. Harkinnanvaraisessa syyttämättä jättämispäätöksessä syyttäjä nykyään ottaa kantaa vain syytteen nostamisen edellytysten käsillä oloon. Muistion lopputulos tämän artiklan osalta

on viraston mukaan kannatettava. Artiklan 4 perusteella lainsäädäntöä ei viraston mielestä tarvitse muuttaa.

3.4 Epäilyn ja syytetyn esittämistapa (5 artikla)

Eduskunnan oikeusasiamies (EOAM) totesi muistion sivulla 10 mainitusta vankeuslain muuttamista koskevasta hallituksen esityksestä HE 263/2016 vp seuraavan.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa (PeVL 6/2017 vp) todennut:

”Lakiehdotukset johtaisivat perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan toimivaltaan puuttua sitomisella yksittäisen vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen myös silloin, kun kyseiseen henkilöön ei kohdistuisi edes epäilyä nimenomaan häneen liittyvästä pako- tai turvallisuusriskistä. Yksittäisen vangin näkökulmasta sitomisen edellytysten täyttyminen voisi olla kokonaan hänestä riippumatonta. Nyt käsillä olevat lakiehdotukset mahdollisuudesta sitoa kaikki kuljetukseen otetut vangit perustuvat lähinnä vähäisiin resursseihin ja valiokunnan saaman selvityksen mukaan ainakin osin jo korjatulle kuljetuskaluston puutteellisuudelle (ks. myös LaVM 17/2014 vp, s. 6/1 sekä AOA Dnro 473/4/16, s. 4–5). Perustuslakivaliokunnan mielestä hallituksen esityksessä ei ole esitetty riittäviä hyväksyttäviä perusteita yksittäistä-pauksellisesta harkinnasta luopumiselle päätettäessä vakavasta puuttumisesta vangin henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen.”

Vastoin muistiossa esitettyä, EOAM piti ehdotettua lainmuutosta ongelmallisena perustuslakivaliokunnan lausunnossaan esittämän lisäksi myös tässä käsillä olevan direktiivin kannalta. Direktiivissä edellytetään fyysisten rajoitteiden olevan ”tarpeen tapauskohtaisista syistä”. EOAM:n käsityksen mukaan tapauskohtaisia syitä tulee tulkita niin, että ne tarkoittavat kunkin rajoituksen kohteena olevan henkilön henkilökohtaisia syitä. Mikäli lakia muutettaisiin hallituksen esityksen mukaisesti, sitominen voitaisiin tehdä suorittamatta jokaiseen vankiin kohdistuvaa yksilöllistä harkintaa.

Rikosseuraamuslaitos (RISE) totesi, että kuten muistiossa on esitetty, velvoitteen kannalta olennaisin turvaamistoimenpide on sitominen esimerkiksi vankikuljetuksissa. Sitomisesta säädetään tutkintavankeuslain 13 luvun 2 §:ssä. Vastaava vankeuslain 18 luvun 2 § on sisällöltään identtinen. Yleisesti nämä pykälät vastaavat hyvin direktiivin sallimia fyysisiä rajoitteita. Muistiossa on tulkinnanvaraisena pidetty ainoastaan sitomista henkilökatsastuksen turvaamiseksi. Tämä voi joissain tapauksissa olla välttämätöntä, jos tutkintavanki vastustaa voimakkaasti henkilökatsastuksen suorittamista. Tällaisissa tilanteissa sitomiseen voidaan katsoa olevan direktiivissä esitetty turvallisuuden tai pakenemisen estämi-

seen liittyvä tapauskohtainen syy. Henkilökatsastuksen toimittamisesta on annettu tarkat säännökset, koska katsastus käsittää kehon onkaloiden tutkimisen. Tämä huomioon ottaen katsastusta ei voida olettaa suoritettavan direktiivissä suojatuissa tilanteissa tuomioistuimessa tai muussa julkisessa tilassa. Rikosseuraamuslaitos ei pidä sitomista henkilökatsastuksen turvaamista varten ongelmallisena eikä asia edellytä kansallisen lainsäädännön muuttamista.

RISE totesi, että muistiossa on huomioitu ajankohtaiset säädösmuutokset. Hallituksen esityksessä HE 263/2016 on sitomista koskeviin pykäliin ehdotettu lisättävän uusi 2 momentti, jonka mukaan kaikki samalla kertaa kuljetettavat vangit voitaisiin lyhytaikaisen kuljetuksen ajaksi sitoa tiettyjen edellytysten täytyessä ilman pääsääntöistä yksittäistapauksellista harkintaa. Perustuslakivaliokunta on juuri ottanut kantaa asiaan. Lausunnon PeVL 6/2017 mukaan hallituksen esityksessä ei ole esitetty riittävän hyväksyttäviä perusteita yksittäistapauksellisesta harkinnasta luopumiselle päätettäessä vakavasta puuttumisesta vangin henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä vain, jos ehdotetut momentit poistetaan tai vaihtoehtoisesti jos sääntelyä muutetaan niin, että sitominen perustuu yksittäistapaukselliseen harkintaan.

Kaikkien samalla kertaa kuljetettavien vankien sitominen olisi tullut RISE:n mukaan kyseen lähinnä silloin, kun suurta vankimäärää kuljetetaan tuomioistuimeen. Asia on kulminoitunut tutkintavankilana toimivaan Vantaan vankilaan, joka vastaa suurimmasta osasta pääkaupunkiseudun kärjäkuljetuksista. Rikosseuraamuslaitos on jo hankkimassa osastoituja ajoneuvoja Vantaan vankilan käyttöön. Ottaen huomioon perustuslakivaliokunnan kannanotto, Rikosseuraamuslaitos selvittää tarvitseeko osastoituja ajoneuvoja hankkia suunniteltua enemmän ja mahdollisesti myös muihin vankiloihin.

RISE huomautti, että direktiivin johdannossa on erikseen todettu, ettei fyysisten rajoitteiden käytöstä edellytetä tehtävän muodollista päätöstä. Valtioneuvoston tutkintavankeudesta antaman asetuksen 9 luvun 31 §:n mukaan sitomisen peruste ja kesto on kirjattava. Koska sitomisesta tulee edelleen päättää tapauskohtaisesti ja sitomisen peruste ja kesto kirjataan, voidaan nykyisen kansallisen lainsäädännön katsoa RISE:n mukaan täyttävän direktiivin vähimmäisedellytykset hyvin.

RISE totesi, että laitosvaatetusta tarjotaan käytettäväksi, mikäli vangilla ei ole omaa soveltuvaa vaatetusta tai hän ei halua sitä käyttää. Rikosseuraamuslaitoksen näkemyksen mukaan tuomioistuimessa käyntiä varten olisi hyvä varata siviilivaateita erityisesti tutkintavangeille. Rikosseuraamuslaitos yhtyy siihen, että tarvittaessa asiasta voidaan huolehtia kansallisella ohjauksella esimerkiksi täsmentämällä Rikosseuraamuslaitoksen laitosvaatetusta koskevaa määrystä.

RISE jatkoi, että tutkintavankeuslain 3 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa, jos siitä aiheutuu vaaraa tutkintavankeuden tarkoitukselle, vankilan järjestykselle tai tutkintavangin terveydelle. Tällaisesta rajoittamisesta päättää vankilan johtaja tutkintavankeuslain 3 luvun 9 §:n toimivaltasäännöksen nojalla. Kuten muisti-
 ossa on todettu, ei tällaista rajoittamista voida pitää direktiivin kannalta merkityksellisenä. Lisäksi vankilan johtajan päätökseen on mahdollista vaatia oikaisua tutkintavankeuslain 15 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohdan perusteella. Näin ollen tutkintavangin käytettävissä on tehokas oikeussuojakeino. Vankeuslaissa vaatetuksesta säädetään lain 7 luvun 2 §:n 2 momentissa. Suljetussa vankilassa omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa vankilan järjestyksen tai turvallisuuden taikka valvonnan vaatimasta syystä. Vaikka kyse on omien vaatteiden käytön yleisestä rajoittamisesta, ei tätäkään rajoitusmahdollisuutta voida pitää direktiivin kannalta merkityksellisenä, koska lähtökohta vankilasta tuomioistuimeen tai muualla poistuttaessa on soveltuva oma siviilivaatetus. Lisäksi tällainen omien vaatteiden käytön yleinen rajoittaminen laitoksessa edellyttää aluejohtajan päätöstä (7 luvun 7§).

Sisäministeriön poliisiosaston (PO) mukaan 5 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä. Suomalaiseen poliisitoimintaan ei kuulu rikoksesta epäiltyjen esittely julkisuudessa varsinkaan silloin, kun heidän liikkumisvapauttaan on fyysisesti rajoitettu. Rikoksesta epäiltyjen kuljettamisessa yleisillä paikoilla noudatetaan esitutkintalain 4 luvun 6 §:n hienotunteisuusperiaatetta ja poliisilain (872/2011) 1 luvun 4 §:n vähimmän haitan periaatetta. Vastaavasti voidaan todeta, että rikoksesta epäillyn liikkumisvapauden rajoittaminen rikosprosessuaalisessa pääkäsittelyssä tai pakkokeinokäsittelyssä esimerkiksi käsi- tai jalkaraidoin on erittäin harvinaista. Tuomioistuimen puheenjohtajalle molemmissa laeissa säädetty toimivalta päättää liikkumisvapauden rajoittamisesta tuomioistuinkäsittelyn aikana edesauttaa syyttömyysolettamadirektiivin vähimmäisvaatimusten täyttymistä.

PO katsoi, että liikkumisvapauden rajoittaminen perustuu tarkkarajaisiin toimivaltuussäännöksiin sekä tapauskohtaiseen harkintaan, jossa tavoitteena on suojata jotain oikeus-
 hyvää, jota vapautensa menettänyt rikoksesta epäilty voisi uhkaustensa, edeltä käyvän toimintansa tai muun syyn perusteella loukata. Suomalaiseen käytäntöön kuuluu myös se, että rikoksesta epäillyn tai syytetyn sallitaan peittää kasvonsa tuomioistuimessa. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettussa laissa ja tutkintavankeuslaissa sallitaan vapautensa menettäneen rikoksesta epäillyn omien vaatteiden käyttö, jolla voidaan välttää syyllisyyttä vahvistavan mielikuvan syntyminen esitutkinnan tai oikeuskäsittelyn aikana.

Suomen Asianajajaliitto katsoi, että suomalaiseen oikeuskulttuuriin ei sisälly sellaisia elementtejä, jotka vaarantaisivat epäillyn oikeusturvan esimerkiksi siten, että epäilty esitettäisiin tuomioistuimelle kahlehdittuna tai muulla tavoin. Oikeussuojakeinojen osalta tältäkin osin viitattiin jäljempänä esitettyyn.

Valtakunnansyyttäjänvirasto katsoi, että vankeuslaki, tutkintavankeuslaki ja laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta vastaavat artiklan vaatimuksia, kuten muistiossa perustellusti todetaan.

3.5 Todistustaakka (6 artikla)

Professori Mikko Vuorenpää korosti jakavansa sen johtopäätöksen, että direktiivin täytäntöönpano ei edellytä muutoksia Suomen voimassa olevaan lainsäädäntöön. Vuorenpää kuitenkin huomautti, että vaikka laajennetun hyödyn menettämistä koskeva käännetty todistustaakka (RL 10:9.4) ei kohdistukaan syyttömyysolettaman ydinalueelle, sanottua käännettyä todistustaakkaa voidaan vähintäänkin teorian tasolla kritisoida myös syyttömyysolettaman ja itsekriminointisuojaajan perusteella. On nimittäin ajateltavissa, että mikäli konfiskaatioasian vastaaja ei pystyisi täyttämään käännettyä todistustaakkaansa, tällä seikalla voi olla jonkinlainen todistusvaikutus myös sen syyteasian käsittelyyn, jonka yhteydessä laajennettu hyödyn menettämisseuraamusvaatimus on esitetty. Tältä osin tuomioistuinten pitääkin olla hyvin tarkkaavaisia, ettei vastaajan epäonnistuminen laajennettuna hyötynä konfiskoitavaksi vaaditun omaisuuden alkuperän laillisuuden näyttämässä mitenkään vaikuta syyteasian näytön arviointiin.

Vuorenpää jatkoi, että vastaavasti voi käydä niinkin, että laajennettua hyödyn menettämistä koskevan oikeudenkäynnin jälkeen konfiskaatiovastaajaa syytetään muusta kuin konfiskaatioprosessin syytteessä tarkoitetusta rikoksesta. Tällöin aiemmalla laajennettua hyödyn menettämistä koskevalla tuomiolla saattaa olla todistusvaikutusta myöhemmän syytteen käsittelyssä, mikäli myöhemmässä syytteessä esitetään rangaistusvaatimus rikoksesta, jolla väitetään hankitun ensiprosessissa laajennettuna hyötynä konfiskoitua omaisuutta. Ja mahdollista lienee sekin, että epäonnistuminen käännetyn todistustaakan täyttämässä voi osaltaan johtaa esitutinnan aloittamiseen konfiskaatiovastaajaa vastaan rikoksesta, jolla epäillään hankitun laajennettuna hyötynä konfiskoitua omaisuutta.

Kaikissa yllä kuvatuissa esimerkeissä on Vuorenpään mukaan kysymys siitä, että epäonnistuminen ehdotetun käännetyn todistustaakan täyttämässä saattaa vaikuttaa myös varsinaisten syyteasioiden käsittelyyn tai esitutkintakynnyksen ylittymiseen. Ja jos näin käy, ehdotetulla sääntelyllä loukataan myös syyttömyysolettamaa ja itsekriminointisuojaaja koskevia oikeusohjeita.

Vuorenpään mukaan syyttömyysolettamadirektiivin täytäntöönpanon yhteydessä olisikin siten syytä korostaa, että epäonnistumista käännetyn todistustaakan täyttämässä ei saisi hyödyntää vastaajaa vastaan muissa kuin konfiskaatiovaatimuksiin liittyvissä kysymyksis-

sä. Tämä ajatus ilmenee Vuorenpään mukaan myös perustuslakivaliokunnan laajennettua hyödynmenettämistä koskevasta lausunnosta (PeVL 8/2016 vp).

Vuorenpää totesi edelleen, että selvityksessä tarkastellaan sitä että tuomioistuin ei OK 17:6 mukaan hankkia sellaista näyttöä, joka koituisi vastaajan vahingoksi. Tässä samassa yhteydessä voisi hänen mukaansa ottaa esiin myös sen, että tuomioistuin ei muutenkaan saa käyttää niin sanottua rikastavaa materiaalista prosessinjohtoa syytetyn vahingoksi.

Sisäministeriön poliisiosaston mukaan 6 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

Suomen Asianajajaliitto totesi, että oikeudenkäymiskaaren 17 luvun säännöksiä on vastikään päivitetty ja aikaisempi ”täyden näytön” vaatimus on lainsäädäntötasolla korvattu sanoilla ”vailla varteenotettavaa epäilyä”. Syyttäjän näyttötaakalle asetettuja vähimmäisvaatimuksia on kuitenkin laajasti arvioitu niin korkeimman oikeuden kuin hovioikeuksien oikeuskäytännössä, joten erilliselle sääntelylle ei liiton mukaan tältä osin liene tarvetta. Edellä sanotusta huolimatta Asianajajaliitto piti tarpeellisena, että lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa lisättäisiin niin ikään sama näyttövaatimuksen tason ilmaiseva kohta. Vaikka kyseinen laki sisältääkin jo rikosprosessin kannalta keskeisimmän in dubio pro reo -periaatteen, riittävän oikeussuojan varmistamiseksi tulisi myös tuomitsemiseen riittävä näyttö olla ilmaistuna niin selkeästi kuin mahdollista.

Valtakunnansyyttäjänvirasto katsoi, että oikeudenkäymiskaaren uusi 17 luku täyttää artiklan vaatimukset. Lisäksi korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö todistustaakan jakautumisen osalta ilmentää direktiiviin kirjattua vaatimusta. Lainmuutostarpeita ei tälläkään perusteella ole.

3.6 Oikeus vaieta ja oikeus olla todistamatta itseään vastaan (7 artikla)

Professori Mikko Vuorenpää katsoi, että muistiossa aivan oikein korostetaan itsekriminointisuojaan toteutumisen tärkeyttä myös esitutkintamenettelyn aikaisissa kuulemisissa (esim. s. 15-16). Tähän liittyen selvityksessä voisi Vuorenpään mukaan ottaa (mieluiten kriittisesti) kantaa lakivaliokunnan todistus-oikeusuudistuksen (LaVM 19/2014 vp) yhteydessä esittämään seuraavaan näkemykseen (sanotun mietinnön sivu 18):

”Väärinkäsitysten välttämiseksi valiokunta toteaa, että itsekriminointisuoja- säännös ei koske ennen esitutkinnan aloittamista tapahtuneessa alustavassa puhuttelussa vapaaehtoi-

sesti annettuja raskauttavia lausuntoja tai poliisille vapaa- ehtoisesti luovutettua aineistoa (kuten kirjanpitoa), vaikka henkilölle ei olisi ilmoitettu ETL 7:10:n mukaisesti hänen oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen.”

Selvityksessään viitattujen korkeimman oikeuden ratkaisujen (KKO 2012:45 ja KKO 2016:96) valossa voidaan Vuorenpään mukaan pitää ilmeisenä, että siteerattu lakivaliokunnan kannanotto ei ole korkeimman oikeuden perusteltuna pidettävän prejudikatuurin mukainen.

Sisäministeriön poliisiosaston (PO) mukaan 7 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä. Esitutkintalain 4 luvun 3 §:n oikeus olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen on kirjoitettu ehdottomaksi. Säännös on sisällöltään yksiselitteinen. Säännös on käytännössä huomioitu esitutkintalain 7 luvun 10 §:n perusteella poliisin esitutkintalomakkeissa ja ohjeistuksessa liittyen rikoksesta epäillyn oikeuksiin ja velvollisuuksiin, joka käydään läpi rikoksesta epäillyn kanssa ennen varsinaisen kuulustelun aloittamista ja kirjataan kuulustelukertomukseen. Myös esitutkintalain 10 luvun 2 §:n soveltamistilanteissa poliisi on velvollinen huolehtimaan rikoksesta epäillyn oikeudesta tehokkaaseen oikeussuojaan.

PO korosti, että itsekriminointisuojan ajallisen ulottuvuuden säännös on esitutkintalain 4 luvun 16 §, jonka ajallisia määreitä rikosepäilystä ja itsekriminointisuojusta ilmoittamisesta on pidettävä riittävinä. Itsekriminointisuojan kielellistä laajuutta ja tehokkuutta säädelään esitutkintalain 4 luvun 12–14 §:ssä ja lisäksi tulkkausta tarkennetaan Poliisihallituksen määräyksessä 2020/2013/4104.

PO katsoi, että 7 artiklan 3 kohdassa ja johdanto-osan kappaleessa 29 mainitun itsekriminointisuojan ja laissa säädettyjen pakkokeinojen välistä suhdetta ei ole perusteltua muuttaa kansallisessa täytäntöönpanossa. Esitutkinnan ja sitä kautta koko rikosprosessin tehokkuus, vaikuttavuus ja joutuisuus on kiinteästi sidoksissa pakkokeinojen käyttöön. 7 artiklan tarkoittamiksi pakkokeinoksi on katsottava sekä tavanomaiset pakkokeinot että salaiset pakkokeinot. Johdanto-osan kappaleen 30 viittaus rikosasioiden summaariseen käsittelyyn ei poliisiosaston näkemyksen mukaan estä valmisteilla olevaa sakkomenettelyn käyttöalan laajentamista. Summaarinen menettely on hyväksytty suomalaisessa oikeusjärjestelmässä ja sen käyttöalan laajentamisella on tarkoitus vapauttaa oikeuslaitoksen voimavaroja täysimittaista rikosprosessia vaativiin asioihin.

Suomen Asianajajaliitto korosti, että ihmisoikeusperiaatteiden soveltaminen ei kansallisella tasolla voi jäädä riippumaan kansainvälisten ihmisoikeusinstituutioiden valvontatoimista, vaan oikeusvaltioperiaate edellyttää myös käytännön tasolle vietyä ohjausta. Pakkokeinojen käytön kynnys on nykyisellään varsin alhainen. Tämä on Asianajajaliiton mukaan nähtävä itsekriminointisuojaan yleisesti ja 7 artiklan 5 kohtaa heikentävänä käytän-

tönä. Epäillyn vaikenemisella ei saa olla sellaista vaikutusta, että vaikeneminen madaltaa kynnystä kohdistaa pakkokeinoja epäiltyyn, vaan pakkokeinon käyttämisen perusteena on oltava jotain konkreettista, henkilön syyllisyyttä tukevaa selvitystä ennen kuin päätös sen käyttämisestä voidaan tehdä. Tähän perustuen Asianajajaliiton näkemys oli, että kansallisessa sääntelyssä tulisi huomioida nykyistä tarkemmin myös itsekriminointisuoja ja pakkokeinojen keskinäinen suhde.

Valtakunnansyyttäjänvirasto katsoi, että esitutkintalaki on tältäkin osin sääntelyltään täsmällisin ja muiden rikosprosessin vaiheiden osalta oikeudenkäymiskaaren 17 luku täyttää artiklan vaatimukset. Lisäksi korkein oikeus on antanut ennakkoratkaisuja itsekriminointisuoja toteutumisesta ja laajuudesta. Muistiossa on monipuolisesti perustellen päädytty siihen, että kansallinen lainsäädäntö vastaa direktiivin edellyttämiä vaatimuksia. Lopputulos on viraston mukaan sinänsä kannatettava, ellei sitten oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 8 luvun 1 § ole ristiriidassa artiklan 7 kanssa.

3.7 Oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä (8 artikla)

Sisäministeriön poliisiosaston (PO) näkemyksen mukaan 8 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä. Poliisiosaston näkemyksen mukaan artikla liittyy oikeusministeriön 14.9.2016 asettaman (OM 8/41/2015) työryhmän ”Oikeusprosessien keventäminen” tavoitteisiin. Työryhmän työssä käsitellään oikeudenkäynnistä rikosasioista annetun lain (689/1997) 8 luvun säännöksiä koskien vastaajan läsnäoloa, asian tutkimista vastaajan poissaolosta huolimatta ja teknisen tiedonvälitystavan käyttämistä. Valmisteilla olevat muutokset eivät ole vastakkaisia 8 artiklan läsnäolo-oikeudelle.

PO arvioi, että johdanto-osan kappaleessa 42 esitettyjen erityistarpeiden huomiointi on toteutettu esitutkintalain 4 luvun periaatteissa sekä täsmällisemmin 7–8 ja 10 §:ssä, 7 luvun 3–4 ja 14–16 §:ssä. Lisäksi Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071 käsittelee lasta asianomistajana tai todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Vaikka ohje onkin suunnattu asianomistajan ja todistajan asemassa oleviin, voidaan siinä kuvattuja toimintatapoja soveltaa myös rikoksesta epäiltyyn.

Sisäministeriön rajavartio-osasto kiinnittää huomiota käytännön tasoilla ilmenevään tilanteeseen, joka koskee maahantulokiellossa olevan kolmannen maan kansalaisen saapumista Suomeen oikeudenkäyntiä varten. Ulkomaalaislain (301/2004) 150 RVL176969 2 (3) § 4 momentissa ja 170 §:n 2 momentissa säädetään maahantulokiellon peruuttamisesta. Maahantulokiello voidaan muuttuneiden olojen vuoksi tai tärkeän henkilökohtaisen syyn vuoksi peruuttaa. Toimivalta päättää maahantulokiellon peruuttamisesta on Maahanmuuttovirastolla. EU-kansalaisten osalta maahantulokiello voidaan peruuttaa kokonaan

tai osittain esimerkiksi juuri oikeudenkäyntiin saapumista varten. Sen sijaan kolmannen maan kansalaisen osalta maahantulokieltoa ei voida peruuttaa osittain. Mikäli Maahanmuuttovirasto ei peruuta henkilön maahantulokieltoa, Suomen edustusto voisi Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (810/2009) yhteisön viisumisäännösten laatimisesta eli viisumisäännösten 25 artiklan nojalla myöntää maahantulokiellosta huolimatta henkilölle alueellisesti rajoitetun Suomea koskevan viisumin oikeudenkäynnin ajaksi.

Rajavartio-osasto kertoi, että rajavartiolaitos kohtaa toiminnassaan tapauksia, joissa oikeudenkäyntiin vastaajana haastetun kolmannen maan kansalaisen maahantulokieltoa ei ole peruutettu eikä Suomen edustusto ole myöskään myöntänyt henkilölle alueellisesti rajoitettua viisumia. Tilanne on Rajavartiolaitoksen näkökulmasta ongelmallinen, eikä kansallisessa lainsäädännössä ole säädetty tämänkaltaisista tilanteista. Rajavartiolaitokselta on saatettu ennakkoon tiedustella mahdollisuutta päästä maahan oikeudenkäyntiä varten tai tilanne voi myös aktualisoitua ulkorajaliikenteen rajatarkastuksessa, jossa maahantulokiellossa oleva henkilö pyrkii maahan itseään koskevaan oikeudenkäyntiin. Rajavartio-osasto toteaa, että Rajavartiolaitos suorittaa ulkorajan ylityksen yhteydessä rajatarkastuksen, jonka yhteydessä arvioidaan henkilön maahanpääsyn edellytykset. Tämä arviointi tehdään kaikissa tilanteissa vasta rajatarkastuksen yhteydessä, ei etukäteen. Käytännössä tämä voi johtaa siihen, että maahantulokiellossa oleva henkilö joutuu vasten omaa tahtoaan lupamaan oikeudenkäyntiin osallistumisesta, koska hänen maahanpääsytään on voimassa olevan maahantulokiellon vuoksi erittäin epävarmaa. Rajavartio-osaston näkemyksen mukaan rikosasian vastaajalla tulisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi aina olla mahdollisuus niin halutessaan osallistua itseään koskevaan oikeudenkäyntiin riippumatta siitä, onko hänet haastettu vastaamaan asiassa ratkaisun uhalla tai henkilökohtaisesti. Rajavartio-osaston käsityksen mukaan alueellisesti rajoitetun viisumin myöntäminen Suomen edustustossa näissä tilanteissa olisi oikea ja kontrolloitu menettely maahantulokiellossa olevan henkilön maahan saapumiseksi oikeudenkäyntiä varten.

Rajavartio-osasto kertoi, että apulaisoikeuskansleri on päätöksellään 23.11.2016 (OKV/1430/1/2015) ottanut kantaa maahantulokiellossa olevan rikosasian vastaajalle myönnettävään viisumiin. Apulaisoikeuskanslerin mukaan ulkoasiainministeriön olisi tullut myöntää kantelijalle alueellisesti rajattu viisumi tuomioistuinkäsittelyyn osallistumista varten. Henkilö oli kieltäytynyt mahdollisuudesta osallistua pääkäsittelyyn videoyhteyden välityksellä Suomen suurlähetystöstä. Videoyhteydestä kieltäytymisen ei katsottu olleen asianmukainen peruste viisumin epäämiselle, sillä lain mukaan rikosasian vastaajaa ei voida velvoittaa videoyhteyden käyttämiseen. Viisumia ei olisi saanut evätä myöskään sillä perusteella, että henkilö oli aiemmin rikkosasian käräjäoikeuskäsittelyä varten saamansa viisumin ehtoja jäämällä maahan viisumin umpeuduttua. Vastaajan oikeus osallistua oikeudenkäyntiin katsottiin siinä määrin merkittäväksi, että suurlähetystön olisi tullut myöntää hänelle alueellisesti rajoitettu viisumi.

Rajavartio-osasto viittaa syyttömyysolettamadirektiivin 8 ja 9 artiklassa sanottuun sekä esittää harkittavaksi, tulisiko tässä yhteydessä selvittää mahdollisuudet selkeyttää lainsäädäntöä edellä kerrotuilta osin.

Suomen Asianajajaliiton mukaan vastaajan läsnäolo oikeudenkäynnissä on kansallisessa lainsäädännössä turvattu riittävästi. Poissaolon varalta erityisesti ratkaisun KKO:2015:14 vahvistama käytäntö ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n säännökset riittävät tällä hetkellä takaamaan vastaajan oikeuksien toteutumisen myös poissaolotilanteissa.

Valtakunnansyyttäjänvirasto huomautti, että artiklassa 8 epäillyn/syytetyn henkilökohtaista läsnäoloa ei kytketä asian selvittämiseen kuten ROL 8:1:ssä tehdään. ROL:n säännöksen mukaan lähtökohtana on, että myös syytetty määrätään saapumaan oikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jos hänen henkilökohtainen läsnäolonsa on tarpeen asian selvittämiseksi. Valtakunnansyyttäjänvirasto kysyi, pitäisikö syytetyn läsnäolo pääkäsittelyssä kytkeä selkeämmin siihen, aikooko ja haluaako hän selvittää asiaansa vai käyttää oikeuttaan vaieta? Olisiko artiklojen 7 ja 8 yhteisvaikutuksesta ROL 8:1 muutettava sisällöltään sellaiseksi, että syytetty voidaan pyytää saapumaan henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn, jos hän haluaa ja aikoo asiaa selvittää? Valtakunnansyyttäjänvirasto kertoi oikeusprosessien keventämisestä laaditusta arviomuistiosta lausuessamme nostaneet esille tämän saman näkökulman. Syytetyn poissaolomahdollisuutta rikos-oikeudenkäynnissä arvioitaessa pitäisi viraston mukaan poikkeuksetta ottaa huomioon, että syytetyllä ei ole koskaan velvollisuutta todistaa itseään vastaan. Valinta siitä, haluaako syytetty tulla kuulluksi oikeudenkäynnissä, on aina vain hänellä itsellään. Vaikka syyttäjällä tai muulla asianosaisella olisi intressiä kuulla vastaajaa todistelutarkoituksessa, tätä ei tulisi henkilökohtaista läsnäoloa edellyttämällä pakottaa lausumaan asiasta. Asetelma on viraston mukaan nykyisellään siinäkin mielessä ongelmallinen, että asiaansa selvittämään saapumatta jäämisestä voidaan syytettyä vielä rangaistakin.

3.8 Oikeus uuteen oikeudenkäyntiin (9 artikla)

Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan 9 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

Suomen Asianajajaliitto viittasi 8 artiklasta esittämäänsä: vastaajan läsnäolo oikeudenkäynnissä on kansallisessa lainsäädännössä turvattu riittävästi. Poissaolon varalta erityisesti ratkaisun KKO:2015:14 vahvistama käytäntö ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n säännökset riittävät tällä hetkellä takaamaan vastaajan oikeuksien toteutumisen myös poissaolotilanteissa.

Valtakunnansyyttäjänvirastolla ei ollut huomautettavaa muistion huomioihin.

3.9 Oikeussuojakeinot (10 artikla)

Eduskunnan oikeusasiamies kiinnitti direktiivin 10 artiklan 1 kohdassa edellytettyjen tehokkaiden oikeussuojakeinojen osalta huomiota siihen, että loukkauksen hyvittämisen eli ns. kärsimyskorvauksen säädöspohja on vajavainen. Vahingonkorvauslain mukainen korvausvastuu on näissä tapauksissa niin pitkälti rajoitettua, että sääntelyn ei voi sanoa tarjoavan tehokasta oikeussuojakeinoa loukkauksen hyvittämiseksi. Esimerkiksi eräissä perus- ja ihmisoikeusloukkausten tilanteissa mahdollisuus kärsimyskorvaukseen perustuu vain korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiin (ensimmäinen ennakkoratkaisu KKO:2008:10) ja oikeusasiamiehen tekemiin hyvitysesityksiin.

Sisäministeriön poliisiosaston mukaan 10 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.

Suomen Asianajajaliitto katsoi, että syyttömyysolettaman rikkomisesta johtuvaa jälkikäteistä oikeusturvaa tulisi vahvistaa kansallisella tasolla. Julkisyhteisön vahingonkorvausvastuu edellyttää Suomessa ns. kvalifioitua vastuuta vahingonkorvauslain 3 luvun 2 §:n 2 momentista ilmenevän nykyisen sisältönsä perusteella. Koska vastuun konkretisoituminen edellyttää korotettua moitearvostelua, on syytetyn tai rikoksesta epäiltynä olleen oikeusturva Asianajajaliiton mielestä usein vaakalaudalla sen mukaan, katsooko viranomainen tai tuomioistuimien jälkikäteisesti vastuun edellytysten täyttyvän. Sanottu on Asianajajaliiton mukaan mahdollistanut mm. syyttömyysolettaman tuottamuksellisen rikkomisen useissa tapauksissa.

Asianajajaliiton mukaan julkisyhteisön toiminta saattaa aiheuttaa epäillylle tai syytetylle vahingon, joka on esimerkiksi vapaudenmenetyksestä välillisesti johtuva eikä näin tule korvattavaksi erityislain perusteella. Tällainen vahinko korvataan vain vahingonkorvauslain korotetun vahingonkorvausvastuun perusteella. Jos viranomaisen katsotaan toimineen huolellisesti vahingon ensi sijassa aiheuttaneessa toiminnassa (kuten epäillyn vangitsemispäätöksessä), jää epäilty tai syytetty vaille korvauksia. Edellä mainittu tilanne on Asianajajaliiton mielestä ongelmallinen ja perustellusti myös laajasti oikeuskirjallisuudessa noteerattu. Lisäksi mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on oikeuskäytännössään kritisoinut Suomea puutteellisista oikeussuojakeinoista tämän kaltaisissa tapauksissa. Julkisyhteisön vahingonkorvausvastuun ei tulisi olla korotettua etenkin tilanteissa, joissa epäillylle tai syytetylle on aiheutunut vahinkoa rikosepäilyn vuoksi.

Asianajajaliiton mukaan ratkaisu voitaisiin helposti saavuttaa direktiivin oikeanlaisella implementoinnilla. Syyttömyysolettamadirektiivin 4 artiklan mukaan jäsenvaltioiden tulee varmistaa, että käytettävissä ovat direktiivin ja erityisesti 10 artiklan mukaisesti asianmukaiset toimenpiteet, jos artiklan 1 kohdassa säädettyä velvoitetta olla viittaamatta epäiltyyn tai syytettyyn syyllisenä rikotaan. 10 artiklalla viitataan epäillyn tai syytetyn oikeussuojakeinoihin ja 1 artiklalla itse direktiivin kohteeseen. Direktiivi olisi Asianajajaliiton käsityksen mukaan implementoitavissa siten, että julkisyhteisön vahingonkorvausvastuu tulisi kyseeseen myös kvalifioimattomalla tuottamuksella tai peräti kokonaan tuottamuksesta riippumatta, jos vahinko johtuu rikosepäilystä, jonka myöhemmin katsotaan olleen aiheeton. Lisäyksen kohteena oleva laki on sinänsä lakitekninen päätös, mutta luontevaa voisi olla lisätä artiklan säännös esimerkiksi vahingonkorvauslakiin.

Asianajajaliiton mukaan julkisyhteisön vahingonkorvausvastuun nykytila on Suomessa monin tavoin ongelmallinen, ja tulevaisuudessa todennäköisesti käynnistää kokonaisen lainsäädäntöhankkeen asian korjaamiseksi. Direktiivin riittävän kattavalla implementoinnilla voitaisiin varsin helposti poistaa nykytilanteen aiheuttama epäkohta ja säästää siten tulevaisuuden resursseja.

Suomen tuomariliitto katsoi, että julkisyhteisön vahingonkorvausvastuun syntymiselle vahingonkorvauslain 3 luvun 2 §:ssä asetetut edellytykset ovat varsin tiukat. Saattaa syntyä tilanteita, joissa rikoksesta epäilty ei voi saada korvausta syyttömyysolettaman loukkauksen aiheuttamasta vahingosta, ellei kysymys ole sellaisesta vapauden menetyksestä, jonka johdosta korvausta voidaan maksaa lain syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavast korvauksesta nojalla. Liitto pitikin perusteltuna, että vahingonkorvauslain uudistamista julkisyhteisön korvausvastuun osalta jatkettaessa otetaan tarkasteltavaksi myös kysymys siitä, olisiko julkisyhteisön vahingonkorvausvastuun edellytyksiä lievennettävä nykyisestä sellaisissa tilanteissa, joissa epäilty kärsii syyttömyysolettaman loukkauksen johdosta muuta kuin edellä mainitun erityislain nojalla korvattavaa vahinkoa.

3.10 Tiedonkeruu (11 artikla)

Sisäministeriön poliisiosasto arvioi, että syyttömyysolettaman rikkomisesta aiheutunut tutkintapyyntö lienee käytännössä mahdoton saada esiin tilastohaulla, ellei sitä varten luoda omaa kirjaamislukua tai muuta vastaavaa hakukelpoista tietuetta. Tietojärjestelmämuutos aiheuttaa vastaavasti kustannuksia. Vaikka mainittu hakukelpoinen tietue luotaisiin, jouduttaisiin asia joko tapauksessa ohjeistamaan valtakunnallisesti yhtenäisen kirjaamiskäytännön luomiseksi. Sisäministeriön poliisiosaston näkemyksen mukaan 11 artikla ei aiheuta lainmuutostarpeita poliisia koskevassa lainsäädännössä.



OIKEUSMINISTERIÖ  JUSTITIEMINISTERIET

ISSN 1798-7091 (painettu)
ISSN 1798-7105 (PDF)
ISBN 978-952-259-610-9 (painettu)
ISBN 978-952-259-609-3 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi